

Univerzita Komenského v Bratislavě
Pedagogická fakulta
Oddelenie pre vedu
Račianska 59
813 34 Bratislava 1

Posudek oponenta habilitační práce na téma „Determinanty edukace sociálně vyloučených žáků z pohledu speciální pedagogiky“

Autor: PhDr. et PhDr. Martin Kaleja, Ph.D.

Oponent: Doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D.

M. Kaleja se od počátku své profesní dráhy orientuje na oblast sociálně znevýhodněných dětí, konkrétně romské národnostní menšiny. Vzhledem k tomu, že je speciálním pedagogem zabývá se především jejich výchovou a vzděláváním. Přehled publikační činnosti toto potvrzuje. Počáteční studie mají ještě širší zaměření s důrazem na oblast poruch chování, velmi brzy dochází k výběru hlavního tématu jeho profesního zájmu. Mnohé z publikací jsou výsledkem zpracování grantových úkolů za období 2006 až 2014.

Aktuálnost zvoleného tématu, jeho společenská závažnost

Společenská praxe v České republice se v každodenním životě setkává s problémy a složitostmi života Romů nejen v oblasti výchovně vzdělávací, ale i v oblasti zaměstnanosti, sociální, zdravotnictví i jinde. Cílem je zlepšení jejich životních podmínek v neposlední řadě vzdělanostní úrovně.

Autor přistupuje k problému vzdělání Romů s ohledem na sociální, kulturní a další specifika heterogenních romských skupin charakteristických pro Českou republiku. Monografie je v souladu s koncepcí Úřadu vlády uvedené ve Strategii romské integrace do r. 2020 kladoucí mj. důraz na snížení rozdílů ve vzdělávání mezi většinovou společností a Romy prostřednictvím zajištění jejich rovného přístupu ke kvalitnímu vzdělávání na všech úrovních.

Předložená monografie je původní prací v rozsahu 247 stran, vhodně doplněná tabulkami a grafy, které přispívají k přehlednosti prezentovaných závěrů. Teoretická východiska autor čerpal z četných literárních zdrojů včetně cizojazyčných. Způsob získávání informací a jejich komparace svědčí o schopnosti autora analyzovat poznatky.

Cílovou skupinou jsou žáci a rodiče žijící v sociálně vyloučených lokalitách na území České republiky i v lokalitách ohrožených sociální exkluzí, rovněž pedagogové, kteří s cílovou skupinou pracují. Použité metody jsou vzhledem k charakteru zkoumaného problému vhodné, odpovídající kvalitu má i statistické zpracování získaných dat.

Autor se zabývá základními problémy sociálního vyloučení i rizikovými faktory, které s tímto jevem souvisejí. Upozorňuje na důsledky institucionální výchovy vzhledem k tomu, že pro jedince setrvávající dlouhodobě v institucích přináší rezidenční péče řadu psychosociálních důsledků a lze ji proto řadit do konceptu sociálního vyloučení. Z tohoto důvodu a vzhledem k velkému počtu romských dětí v těchto institucích jsou v textu zařazeny přehledy rezidenčních zařízení v České a Slovenské republice.

Na otázky sociální exkluze jsou zaměřené dva dílčí výzkumné záměry. V kvalitativně orientované sondě jsou prezentovány názory pedagogických pracovníků na otázky sociální exkluze v kontextu edukativních aspektů. Pedagogové poukazují na chybějící motivaci, absenci vzorů, odlišný životní styl, úroveň vzdělání rodičů a jejich pracovní uplatnění a další problémy. Na základě kvantitativního vstupu v téže sondě si pedagogové uvědomují výskyt sociálně patologických jevů v příslušných lokalitách, ale důsledky tohoto fenoménu neřeší.

Ve 3. kap. je zdůrazněn význam předškolního vzdělávání. Nedostatečná participace romských dětí na předškolním vzdělávání je jedním z klíčových problémů v této oblasti. Standardních předškolních institucí je malé množství. Dalším důvodem proč romské děti málo docházejí do mateřských škol jsou bariéry, které romské rodiče odrazují od využívání této instituce. Autor zdůvodňuje význam přípravných ročníků i jejich přednostní zřizování při základních školách. Na didaktické aspekty výchovně vzdělávacího procesu s důrazem na výuku českého jazyka a matematiky je zaměřena kvalitativní analýza již se účastnilo 122 pedagogů, 27,5 asistentů pedagoga a 1185 žáků. Základním zjištěním byla nedostatečná spolupráce školy s rodinou, nedostatečné zohlednění specifik romských žáků ve výchovně vzdělávacím procesu vzhledem k jejich odlišnému sociálnímu, kulturnímu a rodinnému systému.

V kap. 3.4. „Vzdělávání jako hodnota žáků základních škol“ autor vychází z charakteristiky romské rodiny a pojetí soustavy hodnot sociálně vyloučeného romského etnika. Výzkum zaměřený na vzdělávání jako „hodnotový konstrukt“ byl postaven na analýze názorů a postojů žáků, realizovaný na čtyřech školách, kde se vzdělávalo 717 žáků. Zde autor navazuje na výzkum Ladislava Horňáka, který klade důraz na pozitivní vztah učitele a asistenta pedagoga k žákům. Dále Martin Kaleja uvádí Milana Portika, který zdůrazňuje význam postoje rodičů ke vzdělání (jestliže rodiče neprojevují zájem o práci dítěte ve škole, dítě postrádá zpětnou vazbu a vnímá školu jako bezvýznamnou instituci). Kaleja upozorňuje na průběh a vedení výuky, styl výchovy a komunikace pedagoga, které žáky podporují nebo naopak působí nepříznivě v budování „hodnotových konstruktů“ ve vzdělání.

Samostatnou kapitolu představuje pojednání o osobnosti pedagoga s důrazem na speciálního pedagoga. Autor mimo jiných kvalit uvádí u pedagoga věnujícího se romským

žákům i znalost základů romského jazyka. Otázkou je, zda tento požadavek je realizovatelný vzhledem k malému zájmu pedagogických fakult zařadit kurzy romského jazyka do povinně volitelných předmětů. Základní odlišnosti romského jazyka od českého nebo slovenského jazyka by měl pedagog znát a lze si je osvojit i samostudiem.

V souvislosti s osobností pedagoga autor realizoval dvě kvantitativně zaměřená empirická šetření. První z nich řeší na sedmi školách v Ostravě klíčové faktory determinující komunikaci pedagoga v interakci se sociálně vyloučeným žákem. Ze závěru mj. vyplývá, že 35% pedagogů má negativní zkušenost s cílovou skupinou v pedagogickém procesu.

Druhé šetření je zaměřeno na aktuální monitoring vybraných pěti škol v republice. Jsou zde analyzovány výsledky vzdělávání v českém jazyce a v matematice. Na základě zjištění jsou ve všech školách výsledky zhruba totožné.

Jedním z poznatků v uvedených sondách je zjištění nedostatečné přípravy pedagogů s heterogenní třídou. Základním cílem, který autor v monografii sledoval je odstraňování segregace romských dětí ve vzdělávání a jejich začleňování do hlavního vzdělávacího proudu. Vzdělávání romských dětí je vážným problémem nejen v České a Slovenské republice, ale i v jiných evropských zemích. Nízká vzdělanostní úroveň romské národnostní menšiny se promítá do všech oblastí života.

Předložená habilitační práce, veškerá publikační, vědecká a pedagogická činnost PhDr. et PhDr. Martina Kaleji, Ph.D. splňuje požadavky habilitačního řízení, a proto lze doporučit, aby byl jmenován docentem v oboru speciální pedagogika.

V Praze dne 16. listopadu 2014

Eva Šotolová